

Paulina Ledwójcik

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

WYKLUCZENIE SPOŁECZNE JAKO BARIERA ROZWOJU JEDNOSTKI

SOCIAL EXCLUSION AS A BARRIER TO THE DEVELOPMENT OF THE INDIVIDUAL

Streszczenie: Współcześnie wykluczenie społeczne jest to jedna z podstawowych trosk społecznych w Europie. Wynika ono z wszelkiego rodzaju nierówności i polega na izolacji z życia społecznego. Zjawisko to pojawia się we wszystkich gospodarkach, niezależnie od ich rozwoju. Proces przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu nazywa się inkluzją społeczną. Polega on na stworzeniu takiej sytuacji, w której jednostka zagrożona wykluczeniem będzie miała możliwość uczestniczenia w życiu ekonomicznym, kulturalnym oraz społecznym. W Polsce przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu zajmuje się pomoc społeczna oraz pracownicy socjalni. Z wykluczeniem społecznym związane jest także zjawisko ubóstwa. Związek pomiędzy ubóstwem a wykluczeniem społecznym wynika między innymi z tego, że dostęp do niezbędnych dóbr i usług wiąże się głównie z członkostwem w mniej lub bardziej sformalizowanej grupie. W wyniku ubóstwa pewne jednostki zostaną wypchnięte na margines społeczny i nie będą dopuszczone do pełnego uczestnictwa w życiu, a tym samym do pełnego rozwoju.

Słowa kluczowe: wykluczenie społeczne, marginalizacja, ubóstwo, bieda, rozwój

Summary: Social exclusion is one of the main concerns in Europe nowadays. It is an isolation from social life which results from various kinds of inequalities. This phenomenon occurs in every economy, regardless of their advancement. The process of preventing social exclusion is called social inclusion. It involves creating a situation in which the person at risk of exclusion has the opportunity to participate in the economic, cultural and social life. Social assistance and social workers are to prevent exclusion in Poland. Poverty is often attributed to social exclusion. The relation between poverty and social exclusion is partly the result of the fact that access to the indispensable goods involves first of all the membership in more or less formalized groups and their mediation. As the result of poverty some people are pushed to the margins of the society and are not admitted to the full participation in life and thus their development may be limited.

Keywords: social exclusion, marginalization, indigence, poverty, development

Definicje wykluczenia społecznego

Współcześnie człowiek funkcjonuje w niezwykle złożonym społeczeństwie. Niektóre jednostki nie radzą sobie z różnego rodzaju trudnościami natury osobistej i społecznej, przez co doświadczają wykluczenia społecznego. Oznacza to, że nie mogą w pełni uczestniczyć w życiu gospodarczym, społecznym, ekonomicznym i politycznym. Podmiotem wykluczenia społecznego najczęściej jest jednostka. Wykluczenie społeczne nie jest jednak niczym nowym. Istnieje od kiedy ludzie uświadomili sobie, że bycie razem nie jest naturalnym ani trwałym stanem¹. Termin „wykluczenie społeczne” pojawił się w latach 70. ubiegłego wieku. Po raz pierwszy został wykorzystany na określenie nieszczelności francuskiego systemu zabezpieczenia społecznego². Z biegiem czasu pojęcie to było wielokrotnie przekształcane i redefiniowane. Masowe jego upowszechnienie nastąpiło dopiero w 1989 roku, kiedy to Komisja Europejska uchwaliła rezolucję, której celem było przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu³.

Termin wykluczenie społeczne jest stosowany zamiennie z innymi pojęciami o podobnym znaczeniu. Należy też wskazać, iż przed jego upowszechnieniem, szczególnie w Polsce, stosowano określenia wywodzące się od słowa „margines” (marginalizacja, marginalność, marginesowość)⁴. Najczęściej jednak stosuje się zamiennie następujące terminy:

- marginalizacja;
- wyłączenie społeczne;
- ekskluzja społeczna.

Wykluczenie społeczne jest definiowane między innymi w Narodowej Strategii Integracji dla Polski i jest ono przedstawione jako: „brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a szczególnie dla

---

¹ R. Szarfenberg, http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/pojecie_ws.pdf, dostęp 28.06.2018.

² J. Czapiński, *Pojęcie wykluczenia społecznego*, [w:] I.E. Kotowska (red.), *Rynek pracy i wykluczenie społeczne w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza społeczna 2013. Raport tematyczny*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014, s. 141.

³ 89/457/EEC: Council Decision of 18 July 1989 establishing a medium-term Community action programme concerning the economic and social integration of the economically and socially less privileged groups in society (Official Journal L 224, 02/08/1989, s. 001).

⁴ T. Kowalak, *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1998, s. 48.

osób ubogich”, jest to więc: „sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce lub grupie zgodne z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób”⁵. Definicja wykluczenia społecznego została także opracowana przez Unię Europejską. Wskazano ją między innymi w programie „Poverty 3”, który zagadnienie to określa jako dynamiczny i wielowymiarowy proces, polegający na braku lub na niewystarczającym poziomie uczestnictwa w głównym nurcie społeczeństwa oraz dostępu do najważniejszych systemów społecznych, a także mogący skutkować zerwaniem więzi rodzinnych, społecznych, utratą poczucia sensu i tożsamości⁶. Definicja ta została stworzona na potrzeby realizowania z ramienia Unii Europejskiej różnorodnych działań na rzecz społeczeństw.

Definicję wykluczenia społecznego można także znaleźć w *Słowniku języka polskiego*. W tym przypadku mamy do czynienia z utożsamianiem wykluczenia społecznego z marginesem społecznym, który określono jako: „mało znaczącą warstwę społeczną, składającą się z jednostek prowadzących pasożytniczy tryb życia, wykolejonych, naruszających przepisy prawa i normy współżycia społecznego, męty społeczne – ludzie o niewiadomym, podejrzanym sposobie zarobkowania, niskim poziomie moralnym, cechujący się brakiem kultury”⁷.

Wykluczenie społeczne oznacza życie poza nawiasem praw i przywilejów społeczeństwa. Jest to stratyfikacyjna cecha określonych zbiorowości, ukształtowana przez miejsce w strukturze społecznej, przeszłe doświadczenia życiowe, oczekiwania oraz politykę władzy⁸. Wykluczenie społeczne może być także definiowane za pomocą kryterium uczestnictwa lub braku uczestnictwa (dostępu/braku dostępu)⁹. W obu znaczeniach jednak zjawisko jest traktowane jako negatywne, wynikające z nierówności społecznych. W podejściu partycypacyjnym zwraca się uwagę na problematykę uczestnictwa jednostek (grup) w istotnych sferach życia

---

⁵ L. Frąckiewicz., *Wykluczenie społeczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2005, s. 11.

⁶ J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2005, s. 232.

⁷ *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1998, s. 256.

⁸ M. Jarosz, *Wstęp*, [w:] M. Jarosz (red.), *Naznaczeni i napiętnowani. O wykluczeniu politycznym*, Oficyna Naukowa s.c., Warszawa 2008, s. 8.

⁹ A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wprowadzenie. Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Koncepcje teoretyczne i badania empiryczne*, [w:] A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, (red.), *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 9.

społecznego. Udział w tych sferach traktowany jest jako swoista powinność wobec obowiązujących norm życia społecznego. Wskazuje się także trzy obszary życia społecznego – ekonomiczny, polityczny oraz społeczny. W podejściu dystrybucyjnym podkreślany jest problem z dostępem do ważnych społecznie zasobów i usług. Świat zasobów jest zaś postrzegany między innymi poprzez dostęp do rynku pracy, konsumpcję, system edukacyjny, ochronę zdrowia¹⁰.

Definicja łącząca te dwa podejścia została stworzona przez Ch. Gore'a i J.B. Figueiredo. Określili oni, że jest to stan deprivacji oraz nieuczestniczenia, dodatkowo wskazując, że wykluczenie społeczne to¹¹:

- negatywny proces, w którym mamy do czynienia z wyjściem poza mechanizm alokowania zasobów,
- subiektywna lub obiektywna cecha ludzi, która wyraża się poczuciem niższości bądź materialną deprivacją,
- charakterystyka indywidualnego upośledzenia ujawniająca się niskim poziomem dobrobytu oraz niezdolnością do uczestnictwa w życiu społecznym,
- atrybut społeczeństw analizowany poprzez istniejące stosunki społeczne, w których dochodzi do izolacji od dóbr, usług, aktywności oraz zasobów będących warunkami obywatelskiego uczestnictwa.

Wykluczenie społeczne posiada wielowymiarowy charakter. Najczęściej więc wobec tego zagadnienia stosuje się ujęcie opisowe, pozwalające na ukazanie obszarów występowania zjawiska oraz jego symptomów. Zdecydowanie wśród bezpośrednich konsekwencji ekskluzji społecznej można wskazać niewypełnianie ról społecznych, ograniczone korzystanie z zasobów publicznych, a także brak odpowiedniego zabezpieczenia własnej egzystencji. Dodatkowo wykluczenie społeczne wiąże się z¹²:

- pozbawieniem władzy oraz dostępu do podejmowania ważnych decyzji,
- dyskryminacją prawną,
- ograniczonym dostępem do instytucji,

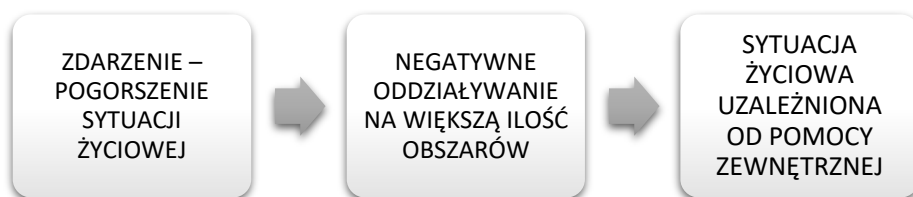
¹⁰ A. Nowak, *Pojęcie, istota, przyczyny, mechanizmy marginalizacji i wykluczenia społecznego*, „Chocwanna” 2012, t. 1(38), s. 18.

¹¹ *Problemy wykluczenia społecznego – wybrane aspekty*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole 2010, s. 7.

¹² M.J. Sobczak, *Wykluczenie społeczne i inkluzja społeczna z wykorzystaniem podmiotów ekonomii społecznej w Polsce na przykładzie województwa łódzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 9.

- ograniczonym dostępem do edukacji, pracy zawodowej itp.,
- niższą pozycją ekonomiczną,
- narażeniem na skutki społecznych nacisków oraz kryzysów,
- naznaczeniem oraz napiętnowaniem społecznym.

Wykluczenie społeczne jest procesem, który odbywa się poprzez tak zwaną stygmatyzację. Proces ten posiada pewne etapy. Zostały one przedstawione na rysunku 1.

Rysunek 1. Proces zaistnienia wykluczenia społecznego

Opracowanie własne na podstawie:

I. Bał, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne jako bariera rozwoju regionalnego*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Zeszyt 28, Uniwersytet Rzeszowski, s. 253.

Odnosząc się do powyższego rysunku można wskazać, iż najpierw mamy do czynienia ze zdarzeniem, które powoduje pogorszenie się sytuacji życiowej jednostki (grupy). Jednocześnie zdarzenie to zapoczątkowuje szereg zdarzeń przyczyniających się do dalszej degradacji. Początkowo proces ten nie ma istotnego wpływu na życie codzienne podmiotu wykluczonego, jednak z upływem czasu będzie ulegał intensyfikacji. W kolejnym kroku dochodzi do negatywnego oddziaływania na większą ilość obszarów. Jednostka (grupa) jest uznawana za w pełni wykluczoną, kiedy samodzielnie nie jest w stanie poprawić swojego losu, zaś zmiana sytuacji życiowej jest całkowicie uzależniona od pomocy zewnętrznej (etap III)¹³.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że wykluczenie społeczne ma charakter procesu. Każdy jego etap ma określone przyczyny i skutki. W procesie tym dochodzi do alienacji z życia społecznego i instytucjonalnego jednostek lub całych grup społecznych. Wykluczenie społeczne wynika przede wszystkim z ubóstwa materialnego, niedostatków kapitału społecznego, procesów towarzyszących

¹³ I. Bał, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne jako bariera rozwoju regionalnego*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Zeszyt 28, Uniwersytet Rzeszowski, s. 253.

globalizacji oraz przekształceń gospodarczych. Dodatkowo na zjawisko to wpływ mają także indywidualne cechy jednostek, takie jak niski poziom wykształcenia, niedostatek rozwoju kapitału ludzkiego, choroba, niepełnosprawność, starość itp.¹⁴ Wykluczenie społeczne nie jest wynikiem wyboru jednostki, lecz negatywnych zdarzeń, jakie zachodzą w jej życiu. Zwłaszcza ubóstwo pogłębia marginalizację jednostek.

Ubóstwo a wykluczenie społeczne

Ubóstwo odnosi się do osób, rodzin bądź grup społecznych, które posiadają ograniczone zasoby (materialne, kulturowe, społeczne). Poziom ich życia obniża się poza akceptowane minimum¹⁵.

Komisja Europejska podkreśla, że w wyniku ubóstwa pewne jednostki zostaną wypchnięte na margines społeczny i nie będą dopuszczone do pełnego uczestnictwa w życiu w związku z brakiem podstawowych kwalifikacji i możliwości kształcenia ustawicznego. Ubóstwo prowadzi do odsunięcia od pracy, dochodów, możliwości kształcenia, a także od możliwości rozwoju. Osoby dotknięte tym zjawiskiem często odczuwają bezsilność i brak wpływu na decyzje oddziałujące na życie codzienne.

W ujęciu ekonomicznym ubóstwo (bieda) to sytuacja, w której jednostka nie dysponuje odpowiednimi środkami, które pozwolą na zaspokojenie potrzeb. Należy także wskazać, iż w wymiarze czasowym za osoby ubogie można uznać te, które znalazły się w sferze ubóstwa tymczasowo oraz te, w przypadku których ubóstwo ma charakter trwały¹⁶.

Ubóstwo może być traktowane jako zjawisko absolutne lub relatywne. W ujęciu absolutnym opiera się na stopniu zaspokojenia potrzeb zdefiniowanych w określonych kategoriach jakościowych lub ilościowych. Należy jednak wskazać, iż poziom zaspokojenia potrzeb danego gospodarstwa domowego nie jest odnoszony do stopnia zaspokojenia w innych gospodarstwach domowych, zaś w ujęciu

---

¹⁴ A. Nowak, *Zagrożenie wykluczeniem społecznym kobiet niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 40.

¹⁵ Ks. J.M. Nogowski, *Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności*, „Civitas et Lex”, 1 (5)/2015, s. 57-60, http://www.uwm.edu.pl/wstis/publikacje/wp-content/uploads/2015/02/05_Nogowski_J.pdf, dostęp 21.06.2018.

¹⁶ Ibidem.

relatywnym ocena ubóstwa będzie opierała się na stopniu zaspokojenia potrzeb w innych gospodarstwach domowych¹⁷. Można więc wskazać, że w przypadku ubóstwa absolutnego nie ma zastosowania żaden punkt odniesienia (benchmark), zaś w przypadku ubóstwa relatywnego stosujemy wskaźniki opierające się na dochodach danej populacji.

Główny Urząd Statystyczny określił trzy zasadnicze miary ubóstwa¹⁸:

- relatywna linia ubóstwa – 50% miesięcznych wydatków ogółu gospodarstw domowych,
- ustawowa linia ubóstwa – kwota, zejście poniżej której uprawnia do ubiegania się o świadczenie pieniężne z pomocy społecznej,
- linia minimum egzystencji (skrajnego ubóstwa) – kwota ustalana przez Instytut Pracy i Polityki Społecznej, jest ona określana według oszacowanego koszyka podstawowych dóbr niezbędnych do przetrwania biologicznego, zejście poniżej tej kwoty może doprowadzić do biologicznego wyniszczenia.

Przyjęcie granicy ubóstwa daje możliwość oszacowania skali ubóstwa, konsumpcja poniżej tego poziomu utrudnia przeżycie. Ubóstwo (przede wszystkim ubóstwo relatywne) wiąże się z szerszym problemem nierówności. Jest ono groźne dla integracji i spójności społeczeństwa. Walka z ubóstwem relatywnym może być zapewniana poprzez wyrównanie poziomu konsumpcji dóbr i usług, które są uznane za niezbędne. W badaniach przedstawionych przez International Institute Studies określono kilka sposobów na umieszczenie wykluczenia społecznego w kontekście ubóstwa. Wykluczenie może więc stanowić¹⁹:

- element brany pod uwagę przy obliczaniu linii ubóstwa według dochodu bądź konsumpcji (dochód, przy którym będziemy mieć do czynienia ze znacznym spadkiem uczestnictwa w ważnym aspektach życia społecznego, będzie uznawany za próg ubóstwa, osoby posiadające dochód poniżej tego progu będą uznawane za ubogie),

---

¹⁷ T. Panek, *Porównawcza analiza sfery ubóstwa w krajach UE w ujęciu regionalnym*, Zeszyty Naukowe Instytutu Statystyki i Demografii SGH nr 35/2013, s. 102.

¹⁸ *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wa-runki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2017-r-,14,5.html>, dostęp 21.06.2018.

¹⁹ Ch. Gore, J.B. Figueiredo. *Wykluczenie społeczne i polityka przeciwdziałania ubóstwu*, Problemy Polityki Społecznej, nr 5/2003, s.12.

- szczególny sposób konceptualizacji ubóstwa podkreślający proces, wielowymiarowość, standardy społeczne,
- konsekwencję materialnego ubóstwa,
- pojęcie normatywne, oparte na wizji sprawiedliwości społecznej.

Niedostatek materialny (bieda) jest traktowany jako stan czy fakt, który nieuchronnie doprowadza do braku partycypacji jednostki w różnych sferach życia społecznego. Wykluczenie społeczne jest efektem procesu, który kształtuje się przez miejsce jednostki w strukturze społecznej, a także przeszłe doświadczenia życiowe²⁰.

Wykluczenie społeczne i ubóstwo to problemy, które, chociaż są powiązane, nie mogą być ze sobą utożsamiane. S. Golinowska wskazuje, że wykluczenie społeczne nie jest synonimem ubóstwa. Ubóstwo materialne stanowi kategorię jednowymiarową, zaś wykluczenie społeczne przejawia się w wielu wymiarach²¹. Pojęcia te są jednak ściśle powiązane ze sobą. Jeśli w sferze ubóstwa umieścimy nie tylko zasoby finansowe, ale także inne sfery życia (na przykład edukację, zdrowie), to zjawisko to będzie miało zdecydowany wpływ na wykluczenie społeczne. Jest ono bowiem skumulowanym efektem oddziaływania negatywnych warunków życia, procesów społecznych oraz indywidualnych deficytów. Związek pomiędzy ubóstwem a wykluczeniem społecznym wynika między innymi z tego, że dostęp do niezbędnych dóbr i usług wiąże się z członkostwem w mniej lub bardziej sformalizowanej grupie. Jeżeli mamy do czynienia z problemami pod tym względem, będzie to sprzyjało ubóstwu.

Wykluczenie społeczne jako bariera rozwoju jednostki

Przez rozwój człowieka należy rozumieć długotrwały proces, w którym dokonują się ukierunkowane, prawidłowo następująco po sobie zmiany. Prowadzą one do przechodzenia od form czy stanów niższych do form lub stanów wyższych, bardziej złożonych²².

---

²⁰ M. Jarosz, *Obszary wykluczenia w Polsce*, [w:] *Wykluczeni. Wymiar społeczny materialny i etniczny*, red. M. Jarosz, s. 10.

²¹ S. Golinowska, *Od ubóstwa do wykluczenia społecznego*, „Polityka Społeczna”, nr 11-12, 2006.

²² T. Nemirowski, *Pojęcie rozwoju w psychologii rozwojowej*, „Horyzonty Psychologii”, 2015, tom V, Artykuły Naukowe, s. 13.

Nie od dziś rozwój jednostki postrzegany jest przez pryzmat otoczenia. Człowiek jest to istota społeczna, rozwija się poprzez wejście w szeroko rozumiane kontakty z innymi osobami. Pozwala to na ukształtowanie wzorców zachowań i przyswojenie sobie doświadczeń społeczności. Proces taki trwa przez całe życie. W przypadku relacji pomiędzy rozwojem a wykluczeniem społecznym duże znaczenie będzie miało tzw. dziedziczenie biedy. Termin ten odnosi się do międzygeneracyjnego wymiaru ubóstwa, kiedy bieda trwa dłuższy czas i odnosi się do więcej niż jednego pokolenia w gospodarstwie domowym. W tym przypadku dziedziczenie nie oznacza uwarunkowań biologicznych, lecz jest związane z powielaniem cech z najbliższego otoczenia²³.

Szereg czynników, które są związane z urodzeniem i dorastaniem w określonym otoczeniu, wpływa na „przenoszenie” biedy na kolejne pokolenia. Jeśli dana jednostka będzie miała ograniczony dostęp do instytucji i zasobów niezbędnych do osiągnięcia pozycji gwarantującej dochody konieczne do zaspokojenia swoich potrzeb, nie będzie miała warunków do rozwoju. Należy wskazać, że wśród potrzeb znajdują się nie tylko te, które mają charakter finansowy, ale jest to także kapitał kulturowy, czyli zespół czynników, na które będą składać się między innymi wykształcenie rodziców, ich wiedza, charakter przekazywanych wartości, wzorców i aspiracji.

W przypadku wykluczenia społecznego często mamy do czynienia ze zjawiskiem „błędnego koła”. Niedostatek rodziców będzie skutkował biedą w dzieciństwie, a także biedą kolejnego pokolenia, które także z dużym prawdopodobieństwem będzie biedne, kiedy dorośnie. Dlatego też proces dziedziczenia ubóstwa powinien być ściśle rozpatrywany w związku z procesem utrwalania biedy w cyklu życia. Mechanizm taki będzie utrzymywał nierówności społeczne, różnicował szanse życiowe człowieka oraz szanse na rozwój.

Podsumowanie

Podsumowując, można wskazać, iż życie człowieka jest uzależnione od dostępu do pewnych dóbr i usług. Bez nich każdy człowiek ma mniejsze szanse na

---

²³ W. Warzywoda-Kruszyńska, *Enklawy biedy – mechanizm powstawania i trwania*, „Praca Socjalna”, nr 7-8/2010, s. 58-59.

przeżycie w dobrym zdrowiu, sprawności psychicznej, społecznej, a także w warunkach rozwoju. Dążenie do rozwoju wynika z pragnienia, aby posiadać więcej niż niezbędne minimum. Jednak aby pragnienia miały na czym rosnąć, należy najpierw osiągnąć podstawowe warunki życia.

Każdy człowiek rodzi się, dorasta i starzeje wśród pewnych grup społecznych. Przez całe swoje życie ma szanse na współtworzenie tych grup oraz dobrowolną przynależność do nich. Są to grupy zarówno formalne, jak i naturalne, takie jak rodzina, naród, plemię. Ludzie rodzą się niesamodzielni, zaś ich dobrobyt i rozwój jest w znacznym stopniu uzależniony od społeczności, w jakiej się znajdują. Pierwszą grupą, jaka ma wpływ na życie, jest rodzina. Jeśli z jakiegoś powodu jej zabraknie, to los dziecka będzie zależał od tego, czy zostanie ono przyjęte przez inną grupę. Podobnie jest z osobami dorosłymi, dla których przyjęcie do określonych grup społecznych będzie miało wpływ na ich dobrobyt.

Wykluczenie społeczne oraz ubóstwo znacznie ograniczają możliwości jednostki. W 2017 r. w ramach inicjatywy Szlachetnej Paczki został stworzony „Raport o biedzie”, który określa ramy obu zjawisk w Polsce i pozwala na przybliżenie najważniejszych danych. Są one następujące²⁴:

- 8 milionów Polaków doświadcza ubóstwa i wykluczenia społecznego,
- w skrajnej biedzie żyje w Polsce tyle samo ludzi, ile mieszka w Warszawie, osoby te nie mają możliwości realizacji potrzeb, których niezaspokojenie prowadzi do biologicznego wyniszczenia,
- blisko połowa osób niepełnosprawnych deklaruje, że nie wystarcza im środków finansowych na jedzenie,
- co piąte gospodarstwo domowe posiadające kredyt mieszkaniowy zaciąga kolejny, aby spłacić wcześniejsze zobowiązania,
- w co siódmym gospodarstwie domowym z powodu braku pieniędzy ludzie rezygnują z zakupu lekarstw,
- gospodarstwa domowe, w których żyją osoby starsze, wydają około 500 zł miesięcznie na leki,
- posiadanie pracy nie gwarantuje zapewnienia minimum egzystencji, co czwarty Polak pracuje na umowie tymczasowej,

---

²⁴ Raport o biedzie 2017, Szlachetna Paczka.

- co czwarty z rodziców samodzielnie wychowujących i utrzymujących dzieci nie ma czasu odpocząć.

W przypadku wykluczenia społecznego jednostki dążą do zapewnienia sobie podstawowych dóbr i usług. W większości sytuacji brak środków finansowych, skrajne ubóstwo i bieda nie pozwalają na rozwój jednostek. Przejawia się to w bierności w zakresie podejmowania wysiłków co do zmiany swojej sytuacji. Jednostki, które znalazły się na marginesie społeczeństwa, nie mają możliwości pełnego uczestnictwa w jego życiu. Wynika to z braku podstawowych kwalifikacji, możliwości kształcenia ustawicznego czy też dyskryminacji. Czynniki takie powodują odsunięcie od pracy, dochodów, możliwości kształcenia, uczestnictwa w społecznych i lokalnych aktywnościach.

Wykluczenie społeczne ma bardzo duży wpływ na rozwój jednostki. Jest to zjawisko wielowymiarowe i dynamiczne, jednostki lub grupy są pozbawione możliwości uczestniczenia w głównym nurcie społeczeństwa. W wyniku tego dochodzi do ich marginalizacji, a tym samym do ograniczonych możliwości rozwoju.

Bibliografia

Bal I., *Marginalizacja i wykluczenie społeczne jako bariera rozwoju regionalnego*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Zeszyt 28, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2012.

Czapiński J., Panek T., *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2005.

Czapiński J., *Pojęcie wykluczenia społecznego*, [w:] I.E. Kotowska (red.), *Rynek pracy i wykluczenie społeczne w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza społeczna 2013. Raport tematyczny*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014.

Frąckiewicz L., *Wykluczenie społeczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2005.

Gore Ch., Figueiredo J.B., *Wykluczenie społeczne i polityka przeciwdziałania ubóstwu*, „Problemy Polityki Społecznej”, nr 5/2003.

Jarosz M., *Obszary wykluczenia w Polsce*, [w:] *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, Wydawnictwo ISPPAN, Warszawa 2008.

Jarosz M., *Wstęp*, [w:] M. Jarosz (red.), *Naznaczeni i napiętnowani. O wykluczeniu politycznym*, Oficyna Naukowa s.c., Warszawa 2008.

Jasińska-Kania A., Łodziński S., *Wprowadzenie. Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Koncepcje teoretyczne i badania empiryczne*, [w:] A. Jasińska-Kania, S. Łodziński (red.), *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Kowalak, T., *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1998.

Nemirowski T., *Pojęcie rozwoju w psychologii rozwojowej*, „Horyzonty Psychologii”, 2015, tom V, Artykuły Naukowe.

Nogowski J.M., *Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności*, „Civitas et Lex”, 1 (5)/2015, http://www.uwm.edu.pl/wstis/publikacje/wp-content/uploads/2015/02/05_Nogowski_J.pdf, dostęp 21.06.2018.

Nowak A., *Pojęcie, istota, przyczyny, mechanizmy marginalizacji i wykluczenia społecznego*, „Chowanna” 2012, t. 1(38).

Nowak A., *Zagrożenie wykluczeniem społecznym kobiet niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.

Panek T., *Porównawcza analiza sfery ubóstwa w krajach UE w ujęciu regionalnym*, Zeszyty Naukowe Instytutu Statystyki i Demografii SGH nr 35/2013.

Problemy wykluczenia społecznego – wybrane aspekty, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole 2010.

Raport o biedzie 2017, Szlachetna Paczka.

Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1998.

Sobczak M.J., *Wykluczenie społeczne i inkluzja społeczna z wykorzystaniem podmiotów ekonomii społecznej w Polsce na przykładzie województwa łódzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

Szarfenberg R., http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/pojecie_ws.pdf, dostęp 28.06.2018.

Warzywoda-Kruszyńska W., *Enklawy biedy – mechanizm powstawania i trwania*, „Praca Socjalna”, nr 7-8/2010.

Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2017-r-,14,5.html>, dostęp 21.06.2018.